

ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОКСИМОРОНА В УКРАЇНСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Мінкова О., Хомчак О., Волкова І.

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького

olga_minkova@mail.ua, elenahom77@ukr.net, vit19602607@gmail.com

Ключові слова:

Ключові слова: експресивність, оксиморон, контраст, українська газетно-журнальна публіцистика

У статті проаналізовано виразові можливості оксиморона як прийому контрастування в мові публіцистики початку ХХІ ст. Зазначено, що особливістю оксиморона є сполучення контрастних, протилежних за значенням слів, внаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект. Актуалізовано увагу на трьох оксиморонних моделях: атрибутивних, об'єктних, обставинних.

Природа матеріального світу така, що все в ньому має свій антипод, свою протилежність. Різко окреслені, гостро виражені протилежності в об'єктивно існуючій дійсності становлять так звані контрасти. Природно, що контрасти характерні для мови, яка відбиває об'єктивну реальність і сама є складником цієї реальності. Контрасти взагалі й мовні зокрема мають універсальний характер. Це значить, що контрастне в мові є лінгвістичною універсалією [7, с. 18].

Явища контрастування в мові засобів масової інформації знаходять комплексне висвітлення як стилетвірні компоненти тексту на матеріалі мови публіцистики 60 – 90-х років ХХ ст. (Д. Х. Баранник [1], Г. М. Колесник [2], О. Д. Пономарів [4], Н. М. Сологу [5], В. А. Чабаненко [6] та ін.). Експресивні ж засоби контрастування в публіцистичному тексті початку ХХІ ст. не були предметом спеціального дослідження й потребують докладного вивчення у функціонально-стилістичному аспекті. Відтак актуальність статті зумовлена потребою визначення виразових можливостей оксиморона як прийому контрастування в мові української публіцистики.

Мета статті – проаналізувати семантичні, стилістичні та комунікативні функції оксиморона в публіцистичному тексті першого десятиріччя ХХІ ст. із урахуванням експресивного потенціалу.

Особливістю оксиморона є сполучення контрастних, протилежних за значенням слів, внаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект: *палючий холод, правда казка, владний безлад, складна простота, штучна людина, живий труп, страшенно вродлива, нелюдське життя, холодне полум'я, сухий дощ, крижана посмішка, депресивна веселість, запеклі друзі* тощо. Компоненти цих словесних фігур взаємоскеровані на створення ефекту увиразнення почуттів мовця.

У публіцистичному тексті оксиморони можуть бути засобом комізму, наприклад, жарту, іронії: *заклятий друг, розгул демократії, мінералка з-під крану*. Ця стилістична фігура належить до різновидів парадокса, але на відміну від каламбурів та іншої гри слів, які створюють комічно-гумористичний ефект, оксиморон спонукає читача до глибокого осмислення індивідуально-художнього прийому поєднання непоспонуваного.

Оксиморонні побудови – свідоме поєднання різко контрастних понять, які логічно нібито виключають одне одного, але насправді разом передають нове поняття: *живий труп, дзвінка тиша, солодка гіркота, бідний багач, розумний дурень, раби волі* тощо. З погляду формальної логіки в оксимороні поєднується те, що не мало б поєднуватися, несумісне. Через це його ще трактують як “стиснену, а тому таку, що звучить парадоксально, антитезу”. Принципова відмінність оксиморона від антитези полягає якраз не у протиставленні, а в суміщенні, здавалося б, несумісного, завдяки чому постає нова конотація, переосмислення, що не зводиться до суми чи різниці складників.

За Н.В. Павлович, оксиморонні словосполучення повинні відповідати таким вимогам:

1. Вони є суперечливі в тому розумінні, що одному й тому самому об'єкту дійсності приписуються одночасно властивості “бути а” та “бути не-а”. Відповідно, лексеми (або групи лексем) словосполучення такі, що в їх значення входять елементи, які співвідносяться як “а” – “не-а” та займають однакові позиції в семантичній структурі лексем [3, с. 236].

2. Синтаксичні словосполучення, які ми вважаємо оксиморонами, містять атрибутивні, координатні та актантні зв'язки” [3, с. 238].

На тлі різноманітних граматичних моделей оксиморона (атрибутивне, об'єктне, обставинне словосполучення, однорідні члени речення, складні слова) відбувається загальний семантичний процес витворення значення оксиморона: “На першому етапі синтезу значення Х та У реалізуються як ті ознаки-альтернанти, які знаходяться у відношеннях суперечності, а на другому етапі здійснюється альтернація і протиріччя нейтралізується. Синтез оксиморона – це узгоджена альтернація ознак значень його лексем, така, що спочатку реалізуються ознаки з відношенням протиріччя, а потім здійснюється множинність реалізацій, таких, що якщо Х реалізується як “а”, то в У ознака “не-а” не реалізується, тобто в значенні оксиморона із кожної пари суперечливих ознак реалізується лише одна” [3, с. 241].

У світлі зазначеного потребує положення про те, що експресивність одиниць газетно-публіцистичних

текстів виявляється на тлі автоматизованих засобів вираження. Власне, “автоматизованість” для оксиморонних словосполучень – вторинних номенів – виявляється в дієвості експресії контрасту, що робить вислів оригінальним, образним.

У мові аналізованої газетно-журнальної публіцистики, за нашими спостереженнями, актуалізуються такі моделі оксиморонного словосполучення:

а) атрибутивні: *дорослі діти, фантастична реальність, солодка гіркота, мертві душі, голосне мовчання, сухі сльози* тощо;

б) об’єктні: *винуватець свята, привабливість антиестетики* тощо;

в) обставинні: *поспішай повільно, фатально таланило, німо кричати* тощо.

Загалом же оксиморон не є поєднанням непосредованого, що дає лише повне заперечення – він може започаткувати нові поняття. Наприклад, у сучасній спортивній публіцистиці вислів коментатора *гарячий лід*, імовірно, означає, що на ньому точиться запекла боротьба за перемогу, тобто фактично мова йдеться не про лід як такий, а про високий запал змагальності. Отже, таке контрастування набуло нового смислу. Порівняйте також (*кисло-солодкий, квадратура кола, порочний священник, широко заплючені очі* тощо).

Найбільшою регулярністю відзначаються оксиморонні сполуки, що спрямовані на образне змалювання психічного стану особи. Слід відзначити, що журналісти використовують як загальнономовну сталу сполуку *солодкі муки*, так і її семантичні варіанти зі стрижневим словом *біль, гіркота*. Хоча ці вирази не фіксують жодне з відомих лексикографічних джерел, але їх спільне значення можна визначити як “приємний стан, зумовлений душевними переживаннями”. Саме позитивно оцінний метафоризуючий прикметник нівелює негативний експресивний зміст стрижневих компонентів сполуки – *мука* (стан, зумовлений фізичними болями, душевними переживаннями тощо, СУМ IV, с. 824), *біль* (відчуття фізичного страждання, СУМ I, с. 186), *гіркота* (стан переживання болю, біди, СУМ II, с. 75). Природні в поетичній мові (пор. у В. Сосюри: *В день такий на землі розцвітає весна і тремтить од солодкої муки...*), ці оксиморонні сполуки входять у нові комунікативно-стильові умови з певним аперцепційним “досвідом”. Наприклад: *Солодкий біль, як після тяжкої праці* (СіЧ, 2001, № 1, с. 8); *Солодка гіркота охопила в ту ніч моє серце* (Хортиця, 2006, № 1, с. 29).

Семи “горе” і “радість” зійшлися в оксиморонній сполуці *гірка радість*, що асоціюється з переживанням позитивних емоцій, яким, можливо, передували гіркі втрати, що через них людина прийшла до радості, розслаблення після стану страждання: *З відчуттям гіркої радості ветерани зустрічали 56-у річницю Великої Перемоги* (ГПУ № 21 від 22 серпня 2001, с. 5).

Вторинна номінація такого семантичного типу формується з лексем за ознаками, які В. А. Чабаненко визначає як “більше певної норми – менше певної норми” [6]. Н. В. Павлович характеризує цей тип оксиморонів як такий, де є “видова ознака – видова ознака при загальній родовій” [3, с. 243]. Вона вважає, що поза контекстом така лексика не має реального лексичного обсягу: альтернація ознак дає кілька значень оксиморона.

Часто в мові газетно-журнальної публіцистики вживається оксиморонне словосполучення книжного походження, що фразеологізувалося (ФСУМ II, 900) – *живий труп* (“людина, позбавлена будь-яких життєвих інтересів, прагнень, бажань, байдужа до всього”), пор.: *Бо наркоман – то живий труп, – відгукуються медики, які констатують, – всі намагання позбавити наркомана руйнівного потягу дорівнюють нулю* (ЛУ № 9 від 10 березня 2006, с. 2); *Ці люди – живі трупи, вони дивляться на тебе скляними очима, і ти бачиш, що вони тебе ніколи не зрозуміють* (ГПУ від 26 грудня 2008, с. 25).

Другу групу оксиморонних словосполучень становлять оцінні назви істот – за роллю в певній ситуації: *Довелося передрукувати знову у всьому тиражі за рахунок винуватця свята – автора* (ГПУ від 26 грудня 2008, с. 24); за поглядами і поведінкою, що є їх наслідком: *Віруючий безбожник зарубав свою матір* (УМ, від 7 грудня 2000, с. 15); за манерою поведінки: *Для неї він завжди буде святий, так він святий, святий грішник* (ЛУ від 30 жовтня 2000, с. 4).

Ще одна група оксиморонних словосполучень – назви станів, процесів із семою “говорити” – “мова”, а саме: синоніми *голосне мовчання, промовисте мовчання* тощо: *Я намагалася докричатися до тебе голосним мовчанням* (Дзвін, № 3, 2000, с. 30); *А коли вже зовсім ніяк дихати, – тяжке, пекуче і дуже промовисте мовчання* (Дзвін, № 3, 2000, с. 31); *І “здивовані гриби” після Чорнобиля вже не тішають зору, а німо кричать про смертельну небезпеку* (Дзвін, № 3, 2000, с. 36). В утворенні таких структур виразно простежується форма оксиморона “теза – антитеза – синтез”. Н. В. Павлович відносить такі семантичні структури до типу “видова ознака – родова ознака”, де діє принцип нейтралізації родових ознак складників [3, с. 243].

Оксиморон у публіцистичному мовленні здатен передавати експресію різного плану, а саме:

а) **експресію урочистості**: *Отож, коли я прослухав і прочитав розшифровані балачки у президентському кабінеті – я ні на мить не мав сумніву, що все це – правда* (ЛУ, № 12 від 31 березня 2005, с. 2); *Світилися діловими усмішками щити на узбіччях, намагались зачепити опонентів* (Березіль, № 9-10, 2007, с. 25); *Та ще ніколи в світі не вдалося нічого досягти на енергії поразки* (ЛУ, № 12 від 31 березня 2005, с. 4); *Найжорстокіша покара за дворушництво – розчеплення особистості, за яким невідворотно*

наступає **творче безпліддя** (ЛУ, № 12 від 31 березня 2005, с. 3);

б) **експресію іронії: Віруючий безбожник зарубав свою матір** (УМ, № 7, 2000, с. 30); **Народ сліпо обирає самолюбних альтруїстів, які тільки обіцяють зробити щасливим народ** (ГПУ, № 5, 2009, с. 25); **Знущальні насміхи над нашою волячою терплячістю** (ГПУ, № 5, 2009, с. 26); **Нас же мають за безсловесних рабів у наче ж нашому інформаційному просторі. Над нами ж збиткують кому не лінь. Нашу ж духовну сутність силкуються зжити з білого світу. Де ж наш семирозум?** (ГПУ, № 5, 2009, с. 20); **В сутолоці м'якеньку цеглину мали поміняти на справжню** (ГПУ, № 5, 2009, с. 21-22);

в) **експресію сарказму: Причому чинили це з веселим цинізмом, поплескуючи по раменах ними ж битих: Нічого не вдієш, брате. Іде класова боротьба** (Березіль № 11, 2005, с. 15); **І здається, не було інтелектуальних тупаків, яким надали сцену "по дружбі"** (Березіль, № 11, 2005, с. 11); **Читає страшенним криком, дуже енергійно, ритмічно, шалено акцентує смислові ігри та лайки** (ГПУ, № 13 від 30 січня 2009, с. 14); **Наручники вампірського братерства відчули на собі ледве не всі українці** (ГПУ, № 13 від 30 січня 2009, с. 25); **Газова угода дестаблізувала суспільно-політичну ситуацію в Україні, а це люті морози підігріли політичні**

пристрасті "уболівальників" за народ (УМ, від 31 січня 2006, с. 3).

Отже, аналіз оксиморонних сполучень як засобів вторинної номінації, де лексеми знаходяться в позиції альтернативних ознак, дає підставу визначити, що оксиморон є активним засобом посилення експресії вислову, апеляції до мовно-культурної свідомості читача. Експресивність його полягає, по-перше, у можливості оцінного, образного позначення об'єкта дійсності, поняття, увиразнення його предметно-логічного значення за допомогою скерованої інтенсифікації ознак, що позначає стрижнева та залежна лексеми словосполучення. По-друге, оксиморонне словосполучення – виразник певного експресивно-стилістичного забарвлення: піднесення, зниження, меліоративності, пейоративності, осуду, іронії тощо залежно від контексту газетно-журнальної публіцистики. У своїй більшості оксиморонні сполучення віддзеркалюють, як правило, суб'єктивний психологічний стан і використовуються для створення психологічного колориту. Оксиморон як явище вторинної номінації досить виразний стилістичний прийом, за допомогою якого при використанні мінімуму мовленнєвих засобів характеризується внутрішня суперечність предметів або явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранник Д. Х. Актуальні проблеми дослідження мови масової інформації. *Мовознавство*. 1987. № 6. С. 13-17.
2. Колесник Г. М. Мовностилістичні особливості газетних жанрів. *Мова масово-політичної інформації / за ред. І. К. Білодід та ін.* Київ : Наук. думка, 1979. С. 75-141.
3. Павлович Н. В. Семантика оксюморона. *Лингвистика и поэтика. / за ред. В. П. Григорьева.* Москва : Наука, 1979. С. 238-248.
4. Пономарив А. Д. Проблемы нормативности украинского языка в средствах массовой информации: дис. ... д-ра филол. наук : 10.01.10. Київ, 1991. 56 с.
5. Сологуб Н. М. Стандарти і штампи у мові газети / *Мова сучасної масово-політичної інформації / за ред. І. Г. Білодіда та ін.* Київ : Наук. думка, 1979. С. 142-168.
6. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови. *Запоріжжя : ЗНУ*, 2002. 351 с.
7. Шаповал О. В. Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х років ХХ століття : дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2003. 187 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ГПУ –	Газета по-українськи – газета
УМ –	Україна молода – газета
ЛУ –	Літературна Україна – газета
СіЧ –	Слово і час – журнал
СУМ –	Словник української мови: в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980
ФСУМ –	Фразеологічний словник української мови: у 2 т. Київ : Наук. думка, 1993.
Березіль –	журнал
Дзвін –	журнал
Хортиця –	журнал

THE EXPRESSIVE POTENTIAL OF AN OXYMORON IN THE UKRAINIAN JOURNALISTIC DISCOURSE**Minkova O., Khomchak O., Volkova I.***Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University*

The article analyzes the expressive possibilities of an oxymoron as a contrasting method in the language of journalism at the beginning of the twenty-first century. It is noted that the feature of an oxymoron is the combination of contrasting words, words with opposite meanings, thus it is formed a new semantic quality, an unexpected expressive effect. It is also actualized the attention on the three oxymoron models: attributive, objective, and optional.

The article analyzes semantic, stylistic and communicative functions of an oxymoron in the journalistic text in the beginning of the XXI century taking into the account the expressive potential. It is noted that the feature of an oxymoron is the combination of contrasting words, words with opposite meanings, thus it is formed a new semantic quality, an unexpected expressive effect. It is also actualized the attention on the three oxymoron models: attributive, objective, and optional. The components of the verbal figures like *a burning cold, an icy smile, a depressive cheerfulness* etc are mutually oriented to create the effect of expressing the feelings of the speaker. In a journalistic text, oxymorons can be a means of comedy, a joke, an irony: a spoiled friend, an outrage of democracy, a mineral water from a tap, and so on. In a journalistic text, the oxymorons can be a means of comedy, a joke, an irony: *a sworn friend, a rampant democracy, a mineral water from a tap*, and so on. This stylistic figure belongs to the varieties of a paradox, but unlike the puns and the other word games that create a comic-humorous effect, an oxymoron induces the reader to thoroughly comprehend the individually-artistic reception of the combination of the incoherent one. The article focuses attention on the fundamental difference between an oxymoron and an antithesis. An oxymoron is a conscious combination of the sharply contrasting concepts that logically supposedly exclude each other, but in fact, they convey together a new concept: *a ringing silence, a sweet bitterness, a poor rich man, a clever fool* etc. From the point of view of formal logic, in an oxymoron, the incompatible one is combined - something that should not have been combined. Therefore, it is still interpreted as “a compressed, and therefore paradoxical, antithesis”. The fundamental difference between an oxymoron and an antithesis is not exactly in opposition, but in the combination of incompatible, which results in a new connotation, a rethinking that is not reduced to the sum or the difference of the components.

The use of the oxymoron word combinations of the book origin, which was phraseologized, was discovered (*a living corpse*), the estimated names of creatures (*a hero of the occasion, a believer atheist, a holy sinner*), the names of the states, processes with semantics “to speak” – “the language” (*a loud silence, an eloquent silence*). It is determined that an oxymoron is capable of transmitting the expression of a different plan in the journalistic speech, namely: the expression of celebration (*business smiles*); the expression of the irony (*selfish altruists, a soft brick of criticism*); the expression of the sarcasm (*a funny cynicism*).

The analysis of the oxymoronic combinations as the secondary nomination tools, where lexemes are in the position of the alternative of signs, gives grounds to determine that an oxymoron is an active means of strengthening of expression of the statements, an appeal to the reader's linguistic and cultural consciousness. Its expressiveness lies, firstly, in the possibility of the evaluative, figurative designation of the object of the reality, the concept, and the expression of its subject-logical significance through the directional intensification of the signs. Secondly, the oxymoron phrase is the expression of a certain expressive-stylistic color: the elevation, the reduction, the reclamation, the condemnation, the irony, etc., depending on the context of the newspaper journalism.

Key words: expressiveness, oxymoron, contrast, Ukrainian newspaper journalistic journalism